

Keith Lowe

»Skupni miti, ki so nas povezovali pred dvajsetimi leti, umirajo skupaj z ljudmi, ki so na lastni koži izkusili grozote druge svetovne vojne,« pravi Keith Lowe. FOTO JOŽE SUHADOLNIK

Starmer morda res ni Churchill, toda tudi Trump ni Roosevelt ali Truman

Slovenski bralci smo britanskega zgodovinarja Keitha Lowa spoznali kot avtorja knjige *Podivjana celina*, v kateri je obravnaval zapleteno dogajanje v Evropi po drugi svetovni vojni. Laičnemu bralstvu je nadvse plastično prikazal, zakaj tega obdobja ni zaznamovalo samo olajšanje ob koncu morije, ampak tudi kaos, maščevanje in strah pred neznanim.

LUCIJAN ZALOKAR

Vslovenščini lahko bremo tudi njegove *Ujetnike zgodovine*, premislek o tem, kaj nam spomeniki drugi svetovni vojni povedo o zgodovini in o nas, ter *Strah in svoboda*, v kateri se je posvetil mitom o največjem vojaškem spopadu na evropskih tleh. Predlanskim je v izvirniku izšlo njegovo delo *Neapelj 1944*, slikovit popis dogajanja ob osvoboditvi mesta pod Vezuvom. Avtorjevo natančno poznavanje tega zapletenega zgodovinskega obdobja je bilo več kot dober razlog, da so ga organizatorji konference *Raziskujemo zgodovino. Ustvarjamo zgodovino* povabili kot govorca na strokovnem dogodku za učitelje.

Pred dobrim desetletjem ste za *So botno prilogo Dela* povedali, da vas je *Podivjana celina* tako izčrpala, da ste bili dva meseca po končanem pisanju povsem izgubljeni in depresivni. Se vam je to dogajalo tudi z naslednjimi knjigami?

Do določene mere. Po eni strani imam debelejšo kožo; za mano so leta in leta preučevanja dokumentov in fotografij, na katerih so prikazane največje krutosti v zgodovini človeštva. Po drugi strani moram priznati, da z novejšimi knjigami v te krutosti nisem drezal tako globoko. Seveda so se me dotaknile tudi zgodbe o spomenikih in Neaplju, o katerem sem pisal nazadnje, toda po obsegu in stopnji okrutnosti se ne morejo primerjati s *Podivjano celino*. Mislim, da sem si takrat v psiho-

loškem pogledu resnično naložil preveč.

Moje današnje predavanje je poslušal zgodovinar Mitja Ferenc, ki me je pred enajstimi leti odpeljal v Hudo jamo. Pred mesecem dni sem sanjal o njej. Teh podob nikoli ne pozabiš. Za vselej se zataknejo v tvojih mislih, v tebi.

Na predavanju ste govorili o tem, kako se pri pouku zgodovine lotiti občutljivih tem dvajsetega stoletja. Ali lahko ta šolski predmet obravnavamo enako, kot smo ga pred tremi, štirimi desetletji?

Ne, saj zgodovina ni statična. Spreminja se skozi čas. Spreminja se zaradi novih odkritij, pa tudi zaradi konteksta. Pred dvajsetimi leti sem bil obkrožen z ljudmi, ki so preživeli drugo svetovno vojno. Redno sem jih intervjuval za svoje knjige. Zdaj jih skorajda ni več. Spreminja se tudi družba. Pred tremi desetletji je bil padec Berlinskega zidu svež dogodek, ki je vzbujal upanje. Kje je upanje danes? Precej težje ga je najti. Okoli nas je več strahov, dvomov. Pred dvajsetimi leti se je zdelo, da je druga svetovna vojna stvar preteklosti. Danes se vedno bolj zdi, da se lahko ponovi.

Ali to zavedanje vpliva na učni proces?

Moralo bi, saj dijaki živijo v resničnem svetu.

Zgodovina omogoča številne manipulacije. Ni treba lagati – dovolj

je, da zamolčimo nekatere podatke. Kaj morajo po vašem mnenju učitelji upoštevati, da dijakom predstavijo čim širšo in čim bolj jasno sliko o drugi svetovni vojni? Najpomembneje je imeti več perspektiv. Če omeniš le eno – prepričan sem, da tega ne počne noben učitelj –, prikažeš le del slike. Če misliš, da so bili vsi partizani junaki, je to le majhen del zgodbe. Bili so tudi zlikovci, zločinci. Bili so tudi žrtve. In podobno velja za domobrance. Eno gibanje vsebuje vse ravni: junaka, žrtev, pošast. Učitelj mora biti sposoben predstaviti vse tri in jih postaviti v širši kontekst: jugoslovanski, evropski, globalni. Če mu to uspe, zgodovina postane bogata tapisserija, ne le preprosta zgodba, pravljica.

Ali imate izkušnje z učitelji, ki poučujejo dijake, ki izvirajo iz ideološko obremenjenih okolij?

Seveda. Svetujem jim, naj se vedno zavedajo, kdo sedi v učilnici, in temu prilagajajo svoje metode. Poučevanje dijakov, katerih družine so utrpeli takšno ali drugačno zgodovinsko travmo, vselej zahteva dodatno previdnost. Sam teh izkušenj nimam, saj sem knjižni avtor, ne učitelj.

Ampak predavate učiteljem.

Da, predavam. Med predavanjem in poučevanjem je pomembna razlika. Predavanje je bližje monologu, medtem ko je poučevanje bolj interaktivno. V situaciji, ko sem se moral soočiti z ideološko

KO VIDIM TRUME TURISTOV, KI DRVILJO SKOZI MUZEJ AUSCHWITZ-BIRKENAU, TAKOJ POTEGNEM TEMAČNO VZPOREDNICO S PRETEKLOSTJO: PRED DOBRIMI OSMIMI DESETLETJI SO ISTO POT V PODOBNI NAGLICI PREHODILE SKUPINE LJUDI, KI SO KORAKALE NARAVNOST V SMRT.

obremenjenim sogovornikom, sem se največkrat znašel na intervjujih. Nekateri novinarji so imeli zelo specifična stališča – skoraj vedno močno nacionalistično obarvana – in določeni vidiki mojih knjig so jih hudo jezili.

Spomnim se, da ste govorili o poljskem časopisu, ki je na intervju z vami poslal kar tri novinarje. Vsak je imel svoj debeli fascikel in bilo je kot na zaslišanju; hoteli so, da priznate, da so vaše navedbe o povojnem okrutnem ravnanju Poljakov z Judi napačne. Vam jim je uspelo pojasniti, da so resnične, preverjene?
Kje pa. Bili so prepričani, da imajo prav in da se motim. (*smeh*) To je velika težava. Kako prepričati prepričane? Včasih je to preprosto nemogoče. Ljudje si izoblikujejo stališče in ga za nobeno ceno ne želijo spremeniti.

Kako močno na vsebino vaših predavanj vpliva okolje, v katerem nastopate? Se predavanja na, denimo, francoskih in poljskih tleh močno razlikujejo?
Da in ne. Ravno danes sem govoril o treh ravneh mitologije, ki spremljajo zgodbe o drugi svetovni vojni: osebni, nacionalni in mednarodni. Prva izginja, saj umirajo ljudje, ki so preživeli vojno. Izginja tudi tretja: mednarodne institucije, ki so nas nekoč povezovale, se rušijo pred našimi očmi. Ostala nam je le še nacionalna raven, kar je po mojem mnenju izjemno nevarno. Ker je ne moremo uravnotežiti s preostalima dvema, nastajajo trenja med narodi.

Zakaj izginja mednarodna raven? Sodobne tehnologije bi nam lahko omogočile, da bi bili bolj povezani in bolje informirani kot naši predniki, a zdi se, da imajo ravno nasprotni učinek.
Mislim, da mednarodna raven izginja, ker smo razočarani nad pomanjkanjem napredka mednarodnih institucij, kot so Združeni narodi; zdijo se neučinkovite. Glavni sponzorji mednarodnega sistema – ZDA – se umikajo iz njih, kar ustvarja občutek, da se sistem sesipa sam vase. Preostane nam le še vojna vseh proti vsem, kar je v popolnem nasprotju z enotnostjo, h kateri je težil povojni diskurz.

Morda nam primanjkuje tudi skupnih mitov.
Vsekakor. Skupni miti, ki so nas povezovali pred dvajsetimi leti, umirajo skupaj z ljudmi, ki so na lastni koži izkusili grozote druge svetovne vojne. Imeli smo celotno omrežje mitov: skupne junake, skupne pošasti, skupne mučenike. Ves svet je bil uničen in treba ga je bilo zgraditi na novo. Verjeli smo v ponovno rojstvo, v obnovo, verjeli smo, da so Američani mednarodni junaki; danes tega ne verjame nihče, niti Američani sami ne.

Imeli smo tudi zgodbo o skupnih, mednarodnih mučenikih – Judih. Holokavst je veljal za zločin vseh zločinov. A Izrael danes spodkopava tudi ta mit, kar se mi zdi strašanska sramota.

Ali res mislite, da mu ga bo uspelo spodkopati? Gradili s(m)o ga več desetletij, prek zgodovinskih obeležij, popkulture ...
Mislim, da se ta mit počasi razgrajuje že zadnji dve desetletji. Izraelski premier Benjamin Netanjahu izkorišča mitologijo druge svetovne vojne. Z njo opravičuje lastna dejanja. Mednarodno idejo o Judih kot žrtvah – temelj globalne mitologije druge svetovne vojne – uporablja za zasledovanje nacionalnih ciljev. S svojim početjem spodkopava točno to, za kar naj bi se zavzema. Ta vidik se mi zdi izjemno problematičen.

V naslovu vašega predavanja je beseda občutljivo. Druga svetovna vojna kot občutljiv del zgodovine. Ali mislite, da bo ta občutljivost z leti zbledela? Številni Evropejci so, denimo, trpeli zaradi Napoleonovih osvajalskih pohodov, a ne poznam niti enega človeka, ki bi ga to obdobje danes čustveno vznemirjalo.
Povsem verjetno, da se bo podobno zgodilo z drugo svetovno vojno. Čas ima svojo moč. Londonske ječe so danes turistična atrakcija. Če dobro pomislimo, so se tam dogajale naravnost grozljive stvari, toda ljudje pozirajo ob mučilnih napravah in se fotografirajo za instagram. Najbrž se bo nekaj podobnega zgodilo z drugo svetovno vojno, pravzaprav mislim, da se je že začelo dogajati.

Denimo v Auschwitzu?
Točno tako. Iz spominskega obeležja se je spremenil v turistično atrakcijo.

Kakšni občutki vas obhajajo ob tem?
Zelo mešani. Po eni strani je dobrodošlo, da se o tej tematiki izobrazijo čim več ljudi, po drugi strani pa divjanje od galerije Uffizi v Firencah prek pariškega Notre-Dama do Auschwitza vzbuja občutek, kot da gre le za to, kako čim hitreje obkljukati čim več evropskih turističnih znamenitosti. Ko vidim trume turistov, ki drviijo skozi muzej Auschwitz-Birkenau, takoj potegnem temačno vzporednico s preteklostjo: pred dobrimi osmimi desetletji so isto pot v podobni naglici prehodile skupine ljudi, ki so korakale naravnost v smrt.

V zadnjih letih je vsepovsod mogoče brati o vzporednicah med tridesetimi leti minulega stoletja in današnjimi časi. Kje jih vidite največ?
Podobnosti vidvam vsepovsod, toda moramo se zavedati, da na podlagi podobnosti ne moremo napovedovati prihodnosti. Trideseta leta so bila zelo, zelo drugač-

na od sedanjosti. Danes ni Hitlerja. Putin je v primerjavi z njim zelo zadržan. Poleg tega za sabo nima moči Wehrmachta. To je velikanska razlika.
Zaradi nenehnega sklicevanja na trideseta leta se včasih zdi, kot da želimo priklicati novo svetovno vojno; kot da si želimo, da bi se zgodovina ponovila. Mislim, da se moramo nekoliko umakniti od teh pripovedi. Sodobne nevarnosti moramo meriti s sodobnimi vatli.

Denimo?
Kljub spodkopavanju mednarodnih institucij je Evropska unija še vedno razmeroma močna. Putinov napad na Ukrajino jo je le še okrepil. V tem pogledu nam je naredil uslugo. V tridesetih letih ni bilo takšne politične enotnosti. ZDA nam ne stojijo ob strani, a v resnici nam niso niti v tridesetih.

ZARADI NENEHNEGA SKLICEVANJA NA TRIDESETA LETA SE VČASIH ZDI, KOT DA ŽELIMO PRIKLICATI NOVO SVETOVNO VOJNO; KOT DA SI ŽELIMO, DA BI SE ZGODOVINA PONOVILO.

Pogost argument zagovornikov Evropske unije je, da ji ne glede na vse težave že debelih sedem desetletij uspeva ohranjati mir, kar je bilo na tem geografskem območju vse prej kot pravilo. Ali mislite, da se ta trend lahko nadaljuje tudi brez pomoči ZDA?
Ne vidim razloga, zakaj se ne bi, če bomo politično previdni. Trenutno najbolj potrebujemo pametne politike, ki bodo znali odvrčati spodkopavajoče vplive. Nacionalizem je grožnja, toda sam po sebi ni nevaren. Dokler je v ravnovesju z internacionalizmom, je vse v redu. Ravnovesje se poruši ob nastanku velikega imperija, ki vsiljuje svojo voljo (Sovjetska zveza), ali državne tvorbe, v kateri prevladujejo nacionalistična čustva (Hitlerjeva Nemčija in Mussolini-jeva Italija).

Je trenutno ravnovesje stabilno?
Za zdaj je. Če bo ostalo tako, ni razloga, da bi se v Evropi ponovile katastrofe iz preteklosti.

Pred kratkim ste napisali članek o Churchillovem govoru o železni zavesi. Poudarili ste, da bi se morali evropski politiki zgledovati po njem, kadar se pogovarjajo s Putinom.
Churchill se je znal postaviti proti Stalinovi agresiji. Podobno bi morali ravnati danes. Ko se soočiš z agresorjem, kot je Putin, moraš postaviti mejo. Nato moraš ostati zvest svoji odločitvi in dr-

HOLOKAVST JE VELJAL ZA ZLOČIN VSEH ZLOČINOV. A IZRAEL DANES SPODKOPAVA TUDI TA MIT, KAR SE MI ZDI STRAŠANSKA SRAMOTA.

žati skupaj. Evropa in Amerika bi se morali združiti in reči: »To ni sprejemljivo. Tu potegnemo črto. Če se s tem ne strinjate, vam bomo še naprej nasprotovali.« Uboga Ukrajina je obtičala na sredi. Pravzaprav ne vidim možnosti, da se ta morija konča, dokler nekdo ne odstopi.

Ko vas poslušam, se mi vseskozi zdi, kot da sporočate, da gre na koncu predvsem za zdrav razum.
Res je. Ni zapleteno. Ker Američani med nedavnim bombardiranjem Irana niso mogli uporabljati britanskih oporišč, je Donald Trump o našem premieru Keiru Starmerju rekel, da »ni Winston Churchill«. In kaj je rekel Churchill? Rekel je, da moramo sodelovati. Da potrebujemo močno evropsko politično zvezo. Da potrebujemo poseben odnos med Združenim kraljestvom in Združenimi državami. Da potrebujemo mednarodni sistem – Združene narode – in ga podpirati. Starmer morda res ni Churchill, toda tudi Trump ni Roosevelt ali Truman.

Ko sem pred leti prvič bral Podivjano celino, mi je v spominu najbolj ostal vaš nazorni prikaz povezav med vojnimi grozotami in povojnim maščevanjem: grozljivejša ko je bila vojna, okrutnejše je bilo maščevanje. In vojna je bila najbolj grozljiva na vzhodnoevropskih bojiščih.
Da, nasilje porodi nasilje. Tudi zato je tako tragično spremljati vojni v Ukrajini in na Bližnjem vzhodu, saj poleg vseh trenutnih grozodejstev ustvarjata nasilno zapuščino za prihodnost.

Ukrajina je bila med najbolj prizadetimi državami že med drugo svetovno vojno. Umrlo je približno osem milijonov ljudi, kar je predstavljalo petnajst odstotkov predvojnega prebivalstva. Kako bi se morala reševanja te države lotiti mednarodna skupnost, ko bo vojne z Rusijo nekega dne konec?
Povojne razmere so neverjetno zapletene. Nasilje ustvarja brezpravno vzdušje. Institucije razpadajo. Upam, da bo situacija v Ukrajini drugačna kot ob koncu druge svetovne vojne, saj je trenutno uničen le del države. Ponekod še vedno delujejo močne institucije, ki bodo morda lahko pomagale pri obnovi. Naloga mednarodne skupnosti je, da podpremo te institucije in obnovo in da ne ponavljamo preteklih napak. Mislim, da bi morali po razpadu Sovjetske zveze storiti več, da bi podprli nastanek različnih institucij v Rusiji. Če bi se odzvali bolje, se morda danes ne bi pogovarjala o vojni v Ukrajini. Ampak to je preprosto reči. Prepričan sem, da so bili praktični vidiki bistveno bolj zapleteni.

Iz leta v leto postaja bolj očitno, kako družbena omrežja vplivajo na našo percepcijo vojne in resnice.

Ali v časih globokih ponaredkov in drugih manipulacijskih tehnik vidite možnost, kako zgraditi interneto skupnost, v kateri resnica ne bo tako ogrožena kot zdaj?
To je zelo zahtevno vprašanje, nad katerim bi bilo preprosto obupati. Celoten propagandni projekt Rusije – pa ne le nje – temelji na razbijanju sprejetih narativov z najrazličnejšimi teorijami zarote. V tem okolju splošno sprejeta akademska resnica postane le ena izmed mnogih resnic. Posameznik brez ustreznega predznanja je zaradi vsega hrupa povsem izgubljen.
Trenutno kot edini protistrup vidim promocijo večperspektivnega pogleda na vojno. Če imate v mislih veliko različnih perspektiv in se zavedate, da je v vsaki od njih resnica, potem ste do neke mere cepljeni pred ljudmi, ki poskušajo eno zgodbo predstaviti kot edino resnico. Morda boste v njej našli zrno resnice, a obenem tudi ugotovili, kje se začne resnica prevesti v neresnico in manipulacijo.

Kako se čim bolj učinkovito spopasti s poplavo na videz verodostojnih spletnih vsebin? Številne so na prvi pogled zelo zanimive, malodane poučne, a kaj hitro se izkaže, da so tudi ponarejene oziroma ustvarjene s pomočjo umetne inteligence.
Mislim, da ni druge poti, kot da informacije, ki jih najdemo naključno, večkrat preverimo. Žal nam umetna inteligenca pri tem ni v veliko pomoč, moja izkušnja s chatgptjem je katastrofalna. Pred kratkim sem iskal madžarske komuniste, ki so bili med drugo svetovno vojno v Moskvi in se nato vrnili na Madžarsko, da bi promovirali komunizem. Chatgptju sem naročil, naj mi naredi seznam, in res mi je pripravil dolg spisec imen. Številna sem poznal že poprej in vedel sem, da so bili ti ljudje med vojno na Madžarskem. Ko sem chatgpt večkrat prosil, naj preveri informacijo, je kot vir navedel knjigo, ki sploh ni obstajala. Zraven je pripisal še izmišljen ISBN.

Ob vaših besedah sta se mi v mislih pojavila dva scenarija: ali se bomo naučili uporabljati ta orodja ali pa nam bo postalo povsem vseeno za resnico.
Optimistični scenarij se mi zdi verjetnejši. Moja otroka sta na tem področju zelo podkovana. Imata 19 in 22 let.

Ampak njun oče je zgodovinar! Njun oče je zgodovinar. (smeh)
A velikokrat se zgodi, da sta pаметnejša od mene. Ko spremljam instagram, se včasih navdušim nad fotografijo ali videoposnetkom, otroka pa le ošineta moj ekran in rečeta: »To je izmišljeno. Samo poglej. Preprosto je prepoznati. Vse je ponarejeno.« Onadva izobražujeta mene in ne obratno. Zato imam upanje.